

Gjenstander og fortellinger fra Finnmark

av Birte Sandvik

«Finnmark» på Norsk Folkemuseum er ikke bare et bolighus og et fjøs fra Finnmark. Bygningene rommer fortellinger om Finnmarks historie før, under og etter 2. verdenskrig. Og de fleste gjenstandene de besøkende kan se her, er ikke bare gjenstander. De rommer en historie utover det å bare være ting. Takket være befolkninga i Finnmark har Norsk Folkemuseum fått inn nye og viktige gjenstander i sin samling. Disse formidler en viktig del av norsk historie. Med gjenstandene vi har fått inn følger det også fortellinger. Og i tillegg til gjenstandene og fortellingene vi har samlet inn, følger det ofte med fotografier.

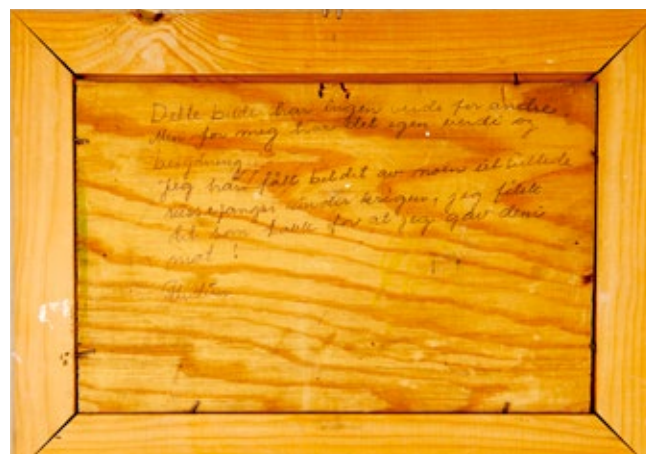
Husene fra Finnmark rommer mange lag historier, hvor man med utgangspunkt i én enkelt gjenstand eller et fotografi kan fortelle en større historie eller flere historier. Selv om Norsk Folkemuseum har tatt utgangspunkt i den familien som faktisk bodde i bolighuset fra Olderfjord i Porsanger, er det også flere familiehistorier fra Finnmark som får plass i den større fortellingen.

ET BILDE PÅ VEGGEN I OLDERFJORD, PORSANGER

På det meste sto det 250 000 tyske soldater stasjonert i Finnmark, og det bodde rundt 60 000 fasboende der. Ingen andre fylker i landet hadde flere tyske soldater i forhold til folketallet. Det preget hverdagslivet til befolkninga. Det var også 14 000 utenlandske krigsfanger og tvangsarbeidere bare i Finnmark. De fleste var russere som levde under harde og vanskelige forhold.

To av fangeleirene lå i Billefjord i Porsanger, og det skal ha vært 1500 krigsfanger i hver av leirene. Ved fangeleiren i Indre Billefjord hadde tyskerne en strategisk plassert sjøflyhavn som ble etablert i 1941. Det enorme anlegget var stadig under utbygning – her var til og med kinosal for de tyske soldatene. Arbeidet ble stort sett utført av utsultede sovjetiske krigsfanger. Mange forsøkte å rømme, men de aller fleste ble tatt eller skutt under flukten. En fjerdedel av krigsfangene døde. Lokalbefolkninga i Billefjord var vitne til fangenens lidelser. Fangene hadde dårlige klær og fikk lite mat. Historiene om fangeleirene i Finnmark er mange. Det var en stor risiko å gi fangene mat i skjul, men det er også historier om tyske soldater som lot som om de ikke så. Fangene fikk takket lokalbefolkninga på ulike måter, blant annet med vakre sanger.

For oss som jobba på kaia der, va det forferdelig å se kor dårlig forfatning fangan va i, når dem kom til Kvalsund. De utsulta fangan kom med lastebila for å laste og losse tyske skip som lå attmed Pedersenkaia. Det va både tyske dessertøra og russefanga. Fangevokteren som va med dem, va SS-soldata. Vi kunne se kor lite verdt fangan va i demmes øya. Kvalsundfolk viste sympati med å sette ut mat på bestemte plassa til dem når dem kom. Som takk sang russe-

Et bilde på veggen i Olderfjord, Porsanger. Gave fra Marion Palmer, Kvalsund. Reidun Magnhild Pedersens skrift på baksiden.

Foto: Jon-Erik Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

fangan vakre sanga. Det hendte også at de «fastboende» tyskeren på Batteriet ba oss som jobba på kjøkkenet ta vare på matresta og sette ut til de stakkars fangan, når dem kom. Sylvia Mathisen, 22 år i 1940.

Et lite maleri hang på veggen i ei stue i et hus i Olderfjord. Vi ser et vann, noen båter og et vulkanutbrudd i bakgrunnen. Hvor er det og hvem har malt det? Det vet vi ikke. Men det åpner seg ei historie når vi snur bildet. Her står det skrevet:

Dette bilde har ingen verdi for andre. Men for meg har det egen verdi og betydning. Jeg har fått bildet av noen utsultede russefanger under krigen. Jeg fikk det som takk for at jeg gav dem mat! Reidun

Reidun Magnhild Pedersen, født 1920.

Nå henger maleriet på stueveggen i bolighuset fra Olderfjord.

SPINNEROKK FRA YTRE NORDMANNSET, PORSANGER

Høsten 1944. Det hadde vært krig i fire år. Da de tyske troppene skulle trekke seg tilbake til en forsvarslinje ved Lyngen i Nord-Troms, brukte de den «den brente jords taktikk» for å hindre de russiske frigjøringstroppene i å rykke fram. Ordren kom direkte fra Hitler i oktober 1944: Befolkninga skulle evakueres med tvang, og all bebyggelse og infrastruktur skulle ødelegges. Ordren ble avsluttet med: «Medlidenhet med befolkninga er ikke på sin plass».

En hel landsdel skulle tvangsevakueres. Befolkninga skjønte ikke rekkevidden av det som skjedd. Eksilregjeringa i London hadde oppfordret folk til å ikke la seg evakuere. Mange trodde derfor at forsyninger og hjelp kom raskt, og unndro seg evakuering. 23 000 mennesker i alle aldre rømte og gjemte seg i huler og gammer, og overvintret i totalt ødelagte områder fra oktober 1944 til mai 1945. Ikke alle overlevde. Mange ble tatt av tyskerne og sendt til fangeleire som Krøkebærsletta i Tromsdalen, Falstad ved Levanger og Grini utenfor Oslo, eller de ble tvangsevakuert sørover sammen med de 50 000 andre flyktningene.

Mange opplevde ødeleggelsene på nært hold. De ble vitne til at hjemmene deres ble brent og husdyra drept. De måtte forlate hjemmene sine på kort varsel og de fikk ikke lov å ta med seg mer enn det de kunne bære selv. Hva fikk de med seg? Hva ble for tungt til å transportere? Hva klarte de å gjemme unna? Hva forsvant i flammene?

Historiene om tvangsevakueringa er mange. Og mange av historiene har vi med i utstillingene om Finnmarks historie i bolighuset fra Olderfjord og fjøset fra Indre Billefjord.

Historien rundt spinnerokken, som er utstilt i fjøset, er dramatisk. Den fortelles av Julie Salmine Pedersen i Olderfjord, hvor hun nå bor. Hun er født i 1929 i Ytre Nordmannset i Porsanger, og var 15 år i oktober 1944 da evakueringsordren kom. Familien tok den ikke så alvorlig. De kunne ikke tro at alt skulle bli brent. Men de hadde en mistanke om at det ville skje noe. De graver ned mat i potetåkeren og gjemmer unna en del verdifulle ting som de ikke klarer å få med seg i ei steinur og dekker

T.v.: En spinnerokk fra Ytre Nordmannset, Porsanger. Rokken tilhørte Emelie Josefine Klausen og er en gave fra Julie Salmine Pedersen, Olderfjord. Foto: Jon-Erik Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

Under: Emelie Josefine Klausen, (f. 1887) i rabarbraåkeren. Foto: P.e.

godt til. Spinnerokken til Julies mor, Emelie Josefine Klausen, er en av tingene de gjemmer før de flytter andre saker til en hule ved Skarvberget. Her flytter de inn sammen med noen andre familier, deriblant kjøpmannen på Russenes, som hadde fått med seg mye mel fra butikken. Dette reddet de 14 personene i 14 dager. De hadde parafinlampe og talglys som belysning og dekket til inngangen i hula med pledd og presenning for at lyset ikke skulle ses av tyskerne. De bygde så en gamme og fant en vedkomfyr de kunne bake brød i. Det ble fisket om natta, så de hadde mye fisk. Det var alltid to på vakt på en høyde i nærheten.

Deretter fikk de satt opp ei brakke. Men så blir de funnet av tyske patruljer, som gjorde stadige søk etter folk. De må gå den lange veien til Smørfjord, men det har heldigvis ikke kommet snø. Det berget mange.

«Jeg hadde ikke sett faren min gråte. Men da gråt han, da han så at huset vårt brente», forteller Julie. De blir vitne til at tyskerne skjøt alle husdyrene de kom over. Mange ble liggende halvdøde. Når de kommer til Olderfjord blir de plassert i et be-dehus som sto igjen. Hit kom det også huleboere fra Lakselv og utover fjorden, som også var blitt oppdaget av tyskerne. Mange av de var i dårlig forfatning, de hadde levd i huler lenge.

De ble sendt med biler til Alta, hvor de overnattet i kirka i Bossekop. De norske NS-soldatene var harde mot dem. De fikk ikke mat. Så ble de sendt videre med lasteskip til Tromsø, hvor de ble avhørt på kaia. Noen i følget ble sent til fangeleiren på Krøkebærsletta. De andre ble sendt med hurtigruta til Brønnøysund. De var fulle av skabb og lus. Julen 1944 ble de her.

Til slutt ble de evakuert til en gård på Brøttum i Lillehammer. Hit var også søsteren til Julie sin familie evakuert, Ragny Nesbakken, og flere andre fra familien. «Der hadde vi det alle tiders», forteller Julie.

Familien til Julie reiste hjem igjen til Ytre Nordmannset i 1946. Alt var brent. Men rokken de hadde gjemt i steinura, fant de igjen. Alt annet var borte.

Nå er rokken utstilt i fjøset fra Indre Billefjord på Norsk Folkemuseum.

EN SYMASKIN FRA BRENNELV, PORSANGER

Klokka 11 neste dag måtte vi være i bygda. En båt skulle hente oss. Det va fint vær utover kvelden. Månen lyste som et 100 watts lyspæra på himmelen. Barneklær ble vaska. Ovnene på kjøkkenet ble stormfyrt for å få alt tørt. I løpet av kvelden og natta hadde bestefar og pappa slakta lamman og geita, gjort sykla, symaskin, låen, panne og tallerkna i ei berghula. Mamma pakka ned det viktigste av det lille vi hadde.

Anne-Marie Johannesen, født Spein, 6 år i 1944.

Historiene om hva som ble gjemt og gravd ned før tvangsevakueringa, er mange. Symaskina var verdifull, men ofte for tung til å få med seg. De fikk jo bare ha med seg det de kunne bære selv under tvangsevakueringa – til et ukjent sted. Symaskina vi har utstilt på museet har tilhørt Arvid Pettersons mor, Lillian Greiner Petterson. Den ble gravd ned i sandgulvet i familiens garasje i Brennelv før tvangsevakueringa. Ja, de hadde garasje, for Arvids far hadde drosje i Brennelv fra 1924. Han hadde kjøpt ny bil like før krigen. Denne ble beslaglagt flere ganger. Men han hadde reservenøkler, fant bilen, kjørte den tilbake, og gravde dynamoen ned i sandgulvet i garasjen. Bilen var derfor ikke kjørbær for tyskerne. På samme sted var symaskina gravd ned. Familien Petterson forlot et skinnende rent hjem i Brennelv.

En symaskin fra Brennelv, Porsanger. Arvid Pettersen med sin mors, Lillian Greiner Pettersons symaskin fra før 2. verdenskrig. Gave fra Arvid Pettersen, Brennelv.

Foto: Birte Sandvik, Norsk Folkemuseum.

Bilen var nå kjørbær med dynamo. Alle som hadde bil fikk utlevert et papir, et «Schein», som gjorde at de fikk bensin på turen. Noen kilometer utenfor Lakselv så de Arvids morfar og mormor spasere med hest og vogn. De gikk på den lange veien til Skaidi, men det var ikke plass til dem i bilen. Det var heller ikke plass til de i lastebilen til Arvids onkel, som fraktet 19 mennesker samme vei vestover.

I ettertid har Arvid lurt på hvorfor det ikke var plass til besteforeldrene? Han har tenkt at det var fordi bestefaren ville redde hesten. Men da de etter flere dager kom fram til Alta, ble hesten likevel tatt fra dem.

Familien Petterson fikk tog fra Mo i Rana og endte opp i Halden. Da de kom tilbake til den nedbrente eiendommen i Brennelv etter krigen, kunne de grave fram symaskina til Lillian Greiner Petterson. Familien bygde nytt hus nedenfor veien etter krigen og symaskina var igjen i bruk.

Nå er symaskina utstilt i bolighuset fra Oldefjord på Norsk Folkemuseum.

EI VERKTØYKASSE FRA KVALSUND

Om morran 3. november kom det oppslag: All sivilbefolkning i Kvalsund sku evakueres. Seinst klokka seks neste ettermiddag måtte alle forlate hjemman sine. Tyske transportskip sku da ligge klar til avgang.

I håp om at de allierte ville ilandsette styrka for å stoppe den varsla tilintetgjørelsen av hemma våres, begynte vi, om ettermiddagen den 3. november, å slakte sauane. Kjøttet ble salta i tønne og gravd ned på jorden. Vi grov også ned andre matvara vi henta i butikken for å ha nåkka til livsopphold den første tida, hvis evakueringa ble avbrutt. Det samme ble gjort med alt håndverktøy og en strikkemaskin vi hadde.

Ragnvald Palmer, 25 år i 1944.

Verktøykassa ble gravd ned i potetåkeren, sammen med andre verdifulle saker. I tillegg til verktøyet ble den fylt med pokaler fra skirenn og familiens sølvtøy, før familien forlot hjemmet sitt.

Familien kommer tilbake etter krigen. Andreas Fredriksen, som var 20 år i 1945, forteller dette:

Alt va brent. Bare loddpipa sto igjen. Da æ kom forbi Hallbakken, så æ han Ingebrigt Palmer lå på knær og grov i aska, i ruinan der huset demmes hadde stått. Da æ nådde huset, reiste han sæ opp. Han kom imot og omfavna mæ. Det va mer enn én tåre i øyan hannes Ingebrigt da.

Ingebrigt Andreas Palmer, født 1892 i Hammerfest, var far til Ragnvald Palmer, og den første eier av verktøykassa. Den ble nyttig når familien kom tilbake etter krigen for å bygge opp igjen eiendommen sin. Ragnvald fikk med seg verktøykassa da familien flyttet fra Kvalsund til Hammerfest, og deretter til Trondheim – hvor familien bodde fra 1961. Fra Trondheim tok Marion Palmer, barnebarnet til Ingebrigt, den med tilbake til Kvalsund – via Tromsø – i 1997.

Nå er verktøykassa utstilt i fjøset fra Indre Billefjord på Norsk Folkemuseum.

Ragnvald Palmer lafter fjøskasse i Kvalsund etter krigen.

Foto fra Arkiv Marion Palmer, Kvalsund bibliotek.

Ei verktøykassa fra Kvalsund. Gave fra Marion Palmer, Kvalsund.

Foto: Jon-Erik Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

Forfatteren Marion Palmer går gjennom familiens rikholdige arkiv.

Foto: Birte Sandvik, Norsk Folkemuseum.

Familien Simonsen i robåt ved handelsstedet Brattholmen etter krigen. Foto: Privat eie.

Mokkakopper fra Brattholmen i Laksefjorden, Lebesby. Gave fra Inger Marie Hoem, Lakselv. Foto: Jon-Erik Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

MOKKAKOPPER FRA BRATTHOLMEN I LAKSEFJORDEN, LEBESBY

På Brattholmen i Laksefjorden var det en gang et livlig handelssted. Det startet i 1913 da Hermann Torvald Simonsen kjøpte stedet. Han bygde opp handelsstedet gjennom flere år sammen med kona, Olga Olava. De fikk tre barn sammen. Her ble det butikk, telegrafstasjon, skipsekspedisjon, fiskemottak og etter hvert poståpneri. Olga Olava døde i 1916, og Hermann giftet seg på nytt med Synnøve og fikk fire barn til.

Som eldste sønn til Herman Torvald og Olga Olava, overtok Hans Torvald Simonsen (født 1912) ansvaret for driften av handelsstedet på midten av 1930-tallet. Han giftet seg med Bjørg (født Husby) den 24. juni 1944. De må ha vært optimistiske med tanke på framtida. De bygde nytt hus på Brattholmen, hvor de flyttet inn i 1944. Så ble hele handelsstedet brent med det nye hjemmet 9. november 1944. Familien hadde da rømt til fjells for å unndra seg evakuering. Men før de dro den dagen de forlot hjemmet sitt, hadde de ryddet og vasket i huset som om de ventet gjester.

I Klokkervikbukta på Brattholmen bygde de seg en gamme, hvor de overvintret i skjul for de tyske troppene. I januar 1945 startet arbeidet med å gjenoppbygge kaianlegget, slik at de raskt kunne ta imot forsyninger. Like etter kom de første varene østfra. 25. april begynte arbeidet med å reparere telefonlinjene og 30. april ble det montert telefonapparat i gammen.

Handelsstedet på Brattholmen ble raskt bygd opp igjen etter krigen. Bare noen få gjenstander fra før krigen ble funnet igjen i brannruinene. Mokkaserviset, som var oppbevart i et skap i første etasje, havnet i jordkjelleren når golvet raste sammen. Noen få deler av dette var fremdeles hele da familien kom tilbake.

De svidde mokkakoppene og en fløtemugge er nå utstilt i fjøset fra Indre Billefjord på Norsk Folkemuseum.

Herman Torvald Simonsen og svigerdatteren Bjørg Simonsen foran gammen de overvintret i fra november 1944 og fram til krigens slutt. De hadde montert telefon i gammen! Bildet er tatt april/mai 1945. Foto: Tilhører Inger Marie Hoem.

Over: Dette er det eneste bildet som finnes av August Bernhard Lindbäck, tatt under militærtjeneste. Han døde under tvangsevakueringa, 48 år gammel. Foto: Privat eie.

Høyre: Mats Lindbäck med deler av tysk bombekasse fra Stangnes, Porsanger. Gave fra familien Lindbäck. Foto: Birte Sandvik, Norsk Folkemuseum.

TYSK BOMBEKASSE FRA STANGNES, PORSANGER

2. verdenskrig er over. Statsminister Einar Gerhardsen oppsummerer situasjonen i Finnmark og Nord-Troms: «I sin brutale enkelhet er problemet følgende: Til en befolkning på 70 000 mennesker står det igjen hus til vel 10 000 mennesker».

Mange ville likevel hjem. De ønsket å treffe igjen kjente og kjære, og få bygd opp igjen hjemmene sine. Kanskje kunne de også finne igjen ting som var gravd ned eller gjemt før de ble tvangsevakuert og hjemmene deres brent? Men på grunn av minefare og mangel på boliger, nektet myndighetene de 50 000 tvangsevakuerte å reise tilbake til den utbrente og raserte landsdelen. Forbudet som ble kunngjort i mai 1945, understreket at alle som forsøkte å reise, straks ville bli sendt tilbake og «stilt til ansvar for sin handlemate». Men rundt 40 % av de tvangsevakuerte trosset myndighetene og reiste hjem allerede sommeren 1945. Det var krevende å skaffe materialer, transport, håndverkere og penger som trengtes til gjenoppbyggingen. De første som kom, måtte bo i telt eller bygge seg et skjul – et provisorium – av det de kunne finne i brannruinene, eller blant det tyskerne ikke hadde klart å tilintetgjøre.

Når familien Lindbäck, mor og åtte barn, kom tilbake til brannruinene i Stangnes, Porsanger, var ingenting som før. Far i huset, August Bernhard, døde under tvangsevakueringa i Tromsø den 18. november 1944, bare 48 år gammel. Familien hadde blitt evakuert på ett av de tyske transportskipene, "Adolf Binder", som gikk fra Hamnbukt. Om kvelden da de skulle legge seg, ble folk stuert sammen som sild i tønner, i stank og lus. Den syke August Bernhard Lindbäck lå under dekk, det var bare en meter opp til taket og det dryppet rustvann på han. Han ble tatt i land i Tromsø, og døde kort tid etter. Det var 3300 finnmæringer som ble evakuert fra Porsanger på skipene "Adolf Binder" og "Karl Arp". De ble kalt dødsskip.

Før krigen hadde familien levd som mange andre kvener i Porsanger. Moren, Anna, stelte huset og fjøset på småbruket, hvor de hadde et par kyr, en kalv og noen sauer. Faren var tømmermann og snekker, og måtte ofte reise bort fra bygda for å få seg arbeid. Den store familien var stort sett selvforsynt med mat. De dyrket poteter, de fikk fisk i elva og plukket mye bær, og mye ble solgt til butikkene.

Barna, som var i skolealder, måtte bo på internatskolen i Smørstad, selv om den bare var 4,5 kilometer fra hjemmet deres. Kvensk var hjemmespråket til barna i familien, og de kunne bare si ja og nei på norsk da de begynte på skolen i syvårsalderen. Lekser og salmevers de måtte lære utenat, pugget de – uten å forstå et eneste ord.

Familien til Anna var kvenske innvandrere fra Tornedalen. Hun hadde et kjært minne herfra, ei flott klokke fra 1752. Den ble gravd ned på Stangnes før tvangsevakueringa og funnet fram igjen når familien kom tilbake. Klokka er nå eid av sønnen til Anna og August Bernhard, Josef Lindbäck. Den oppsummerer en lang familiehistorie. På baksiden av uret står det risset inn årstallet 1752.

Da familien kom tilbake etter krigen, måtte de eldste guttene i familien ta ansvar for gjenreisninga. Det ble først satt opp provisorier. Guttene fant tyske kasser det hadde vært 250 kg's bomber i på Gairasmoen, og av disse spikret de opp det første huset – med spiker som var brent og rustet.

Historien er fortalt av Atle Ferdinand Lindbäck, født 1930, med tilleggsopplysninger fra broren Josef Lindbäck, født 1937. Deler av en tysk bombekasse som ble brukt til å bygge familiens første hus etter krigen, er utstilt i utstillingsrommet i bolighuset fra Olderfjord på Norsk Folkemuseum.

FLYPLASSPLANK FRA BANAK FLYPLASS I LAKSELV, PORSANGER

Banak flyplass i Lakselv, Porsanger, var en av hovedflyplassene for de tyske troppene under 2. verdenskrig og ble kraftig utbygd av den tyske okkupasjonsmakten under krigen. Ved tyskernes tilbaketrekning brente og sprengte de alle anlegg. De enorme flyplassplankene var ikke så lett antennelige. Når befolkninga kom tilbake etter krigen, i ei tid med stor materialknapphet, ble flyplassplank fra rullebanen på Banak flyplass viktige bygningsdeler i gjenreisninga av både provisorier og permanente bygninger. Det er mange bolighus og fjøs i Porsanger som fremdeles består av flyplassplank fra Banak flyplass. Deler av flyplassen ble brukt til å bygge fjøset til Josva og Serine Johnsen i Leirpollen i Porsanger i 1951. For noen år siden ble fjøset revet. Noen av flyplassplankene ble til benker, andre havnet på Porsanger Museum og Norsk Folkemuseum.

Flyplassplank fra Banak flyplass i Lakselv, Porsanger. Konservator Jan Petter Brennsund fra Norsk Folkemuseum velger deler av flyplassplank fra Banak flyplass til utstillingen på Norsk Folkemuseum, gjenbrukt i et fjøs i Leirpollen, Porsanger. Gave fra Magnus G. Martinsen, Lakselv.

Foto: Birte Sandvik, Norsk Folkemuseum.

En soldat og en offiser på Banak flyplass i Porsanger, 1945. Her ser vi tydelig at rullebanen er bygget av plank.

Foto: Gunnar Fougner, Finnmark Fylkesbibliotek.

Fjøset til Josva og Serine Johnsen i Leirpollen ble blant annet bygd opp av denne flyplassplanken. Foto: privat eie.

FINNMARK PÅ NORSK FOLKEMUSEUM

Det er mange hundre gjenstander i husene fra Finnmark på Norsk Folkemuseum. Flere av de er helt vanlige bruksgjenstander. Men bak nesten hver eneste gjenstand åpner det seg historier om livet til familier på 1950-tallet i Finnmark. Mange forteller om hverdagslivet, om hjemmeproduksjon av ull, karding, spinning, farging av garn til tilvirkning av strikkeprodukter, som kartankas. Den læstadianske sang- og salmeboken åpner for fortellinger om tro og fellesskap i ei lita bygd i Porsanger. Det som er igjen av det som engang var en flott bordplate i kobber, og som til slutt havnet blant fiskeutstyret til Ole Andreas Persen i kjelleren, forteller om materialknappheten i tida like etter 2. verdenskrig. Den har blitt klippet opp i små deler som ble brukt som fiskekroker. Noen deler av et middagsservise sto igjen i bolighuset i Olderfjord før det ble revet. Det har tilhørt Ole og Elvira Persen. Det er anskaffet etter 2. verdenskrig. Porselenet de hadde gravd ned før evakueringa var ødelagt når de kom tilbake etter krigen.

Vi skulle så gjerne sett flere familiebilder fra Finnmark før 2. verdenskrig. Men de fleste fotoalbum fra de mest brente områdene er dessverre borte.

Det verste, syns æ, det e at æ ikke har nåkka – ikke en eneste ting – igjen fra æ va lita. Æ huske vi hadde et fotoalbum. Rett før vi sku fære, evakuerings-dagan, sto æ med det i handa. Æ va bare åtte år. Æ ga det til han pappa. Han tok og heiv det på golvet. Vi hadde ikke plass å ta det med, sa han.

Eli Berg, født Palmer. 8 år i 1944.

Det er ikke alle givere av gjenstander som er nevnt i denne artikkelen, men vi takker dere alle!

KILDER

Egne intervjuer med Julie Salmine Pedersen, Arvid Petterson, Marion Palmer, Inger Marie Hoem og Anne Britt Nikoma. Arkivmateriale etter arkivet til kjøpmann Simonsen, Gjenreisningsmuseet i Hammerfest. Fotomateriale fra familien Nesbakken.

LITTERATUR

Jaklin, Asbjørn 2016: Brent jord. Heltene. Ofrene. De skyldige. Nord-Troms og Finnmark 1944-1945». Gyldendal forlag.
Palmer, Marion 2010: Bare kirka sto igjen. Spartacus forlag.
Petterson, Arvid 2014: Deportering – eller flukt? Porsanger 1944-1945. Porsanger Historie- og Museumslag.

Når ikke annet er nevnt er sitatene fra Marion Palmers bok, «Bare kirka sto igjen», 2010.

Birte Sandvik er konservator NMF og kulturhistoriker på Norsk Folkemuseum og prosjektleder for innredningen og utstillingene i husene fra Finnmark i Friluftsmuseet på Norsk Folkemuseum.

Agur Nesbakken fra Olderfjord var venn, jakt- og fiskekamerat med Ole Andreas Persen som bodde i huset fra Olderfjord. Agur var tusenkunstner. Han var blant annet fisker, jaktmann, skrev dikt og sydde flere av klærne sine selv. Norsk Folkemuseum har fått mange gjenstander fra familien Nesbakken fra Olderfjord, som bessingene og vesten som Agur laget av kalveskinn. I tillegg har museet fått kopiert familiens fotoalbum hvor vi blant annet ser Agur på fisketur. Fiskestanga er utstilt i bolighuset fra Olderfjord.

Foto av Agur Nesbakken: Privat eie. Foto av fiskestang: J. E. Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

Kobberfatet til familien Persen ble til fiskekroker etter 2. verdenskrig. Foto: Jon-Erik Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

Deler av middagsservice etter Ole og Elvira Persen, som sto igjen i bolighuset i Olderfjord før huset ble demontert. Det er anskaffet etter 2. verdenskrig. Porselenet de hadde gravd ned før evakueringa var ødelagt når de kom tilbake etter krigen. Gave fra Anne Britt Nikoma. Foto: Jon-Erik Faksvaag, Norsk Folkemuseum.

Begge foto: Bolighus bygges i Honningsvåg 1946/47.

HUSET HANNES HENRIK

Det va i femogførte at han Henrik kom telbake tel fjorden der han bodde før han måtte rømme vekk. Han hadde berre verktøykista med seg der han rodde innunder grågåsplagan som var på nordlig trekk - tel møtes med ei bygd som var brent og lagt i grus, men gåsa bygde reir - og han Henrik bygde hus.

Og huset var av bindingsverk med utvendig paneling av belliaste geyfus fra Van Severens høvleri. Og der va cirka femogførte kvadrat tel fordeling på stua, kott og kammers og et rom å sove i, og kjøkkenplass med hylle tel kaffikjel og krus, før ingenting sku mangle når han Henrik bygde hus.

Dem fløtta inn om hausten, han Henrik og ho Hanna, i lag med odelsguten som var kommen litt før brått, og gamlingan fekk kammerset, det va'kje råd før anna, men der det finnes hjerterom e ingenting før smått. Og grågåsongan flokka seg og drog med sørlig kurs. Han Henrik blei igjen, før han hadde fått seg hus.

Så levde dem i huset sitt og klarte seg så tålig. Han Henrik for på feske og kom igjen med lott, og ongeflokken auka med en ny en nesten årlig tel stua blei så trongbodd at ho Hanna meldte stopp. - Den nye tellemåten va nylig innført då, i nittenfemten då han Henrik bygde på.

Begge foto: Honningsvåg 1946/47. Boligen til Alfred Pettersen under bygging og klar for innflytting. Alle foto: Ola Hanche-Olsen, Museene for kystkultur og gjenreising i Finnmark IKS.

Men huset hannes Henrik låg med front imot nordausten så vinduan blei utett, og taket likeså. Det var i sekstifire at han heiv seg tel om hausten og kjøpte eternitt, mens han endå hadde råd. Han platekledde huset og bygde tel altan, no sku' dem holde varmen. Ho Hanna gjekk med ban.

Dem hadde åtte onga, han Henrik og ho Hanna. Den eldste var blidd voksen og skulle sette bo. Men då det bar tel bryllups med han Per og ho Susanna, då måtte jo han Henrik skaffe husrom før de to. Han bygde ut i røstet med dør og husmorglass så de som no var nygift sku' ha sin eien plass.

Så trilla åran unna, og ongan flaug av reiret. Dem måtte ut av bygda og finne levebrød. I nittenåttifire då va dem ikke fleire igjen enn de som starta, før gamlingan var død. Ho Hanna var blidd skrøpelig, ho måtte ta det lett. Han Henrik snekra telbygg med bad og vannklosett.

Det står et hus på neset med tomme vindusrute en plass i utkantbygda der ingen lenger bor. Og før han Henrik bygningsmann e siste økta ute, han kvile under torva i mager kjerrgårdsjord. Men huset der han levde skal stå som monument før dem som kom og bygde der alt var sprengt og brent.

Helge Stangnes. Diktet står i samlinga "Lys langs en fjord", Nordkalott-forlaget 1992

